

STANISLAV FELBER A JEHO PRÍNOS K ROZVOJU MARXISTICKÉHO MYSLENIA NA SLOVENSKU

(K nedožitým 60. narodeninám)

JÁN UHER

Čím viac študujeme a poznávame zložitý vývoj našej filozofie po druhej svetovej vojne, tým zrejmejšia sa nám stáva skutočnosť, že Stanislav Felber patrí k výrazným i neobyčajne zaujímavým postavám jej najnovších dejín. Najmä v prvých povojnových rokoch, v ktorých proti odvekým tradíciám teológie a filozofického idealizmu bolo treba prebojovať ešte aj samotné *základy* vedeckého svetonáhľadu, zohral svojou mnohostrannou činnosťou pozoruhodnú úlohu. V týchto rokoch nielenže svojimi bohatými vedomosťami významnou mierou *prispel* k vnútornému rozvíjaniu a rozširovaniu materialistickej vedeckej filozofie na Slovensku, ale aj sám sa v tomto procese veľmi zaujímavo vyvíjal. V tomto roku by sa bol dožil 60 rokov.

Stanislav Felber sa narodil 7. mája 1905 v Prahe. Vychodil tam gymnázium a zakončil aj vysokoškolské štúdiá na Prírodovedeckej fakulte Karlovej univerzity doktorátom prírodných vied. Jeho prvým a východiskovým študijným predmetom bola matematika a fyzika. Neskôr k nej pripájal štúdium biológie a psychológie i ďalších prírodovedných odborov, ktoré ho čím ďalej, tým viac privádzali k poznávaniu všeobecných *filozofických* otázok. Dostával sa k nim spočiatku od matematiky a fyziky najmä *cez* logiku a gnozeológiu.

Prvý rok po ukončení univerzity pôsobil ako gymnaziálny profesor v Tábore, potom od roku 1930 do roku 1946 v Prešove a od roku 1946 až do svojej náhlej a predčasnej smrti, 27. októbra 1956, osobitne aktívne a plodne pracoval vo Filozofickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

Odborné filozofické state začal St. Felber publikovať pomerne neskoro, až v 35. roku svojho života, keď už bol v zrelom veku a disponoval rozsiahlymi faktickými vedomosťami. Pravda, už predtým bol spolu so svojou ženou literárne činný, najmä pri prekladaní anglickej krásnej literatúry do slovenčiny. Okrem knižných vydaní viacerých románových diel Ch. Dickensa, W. Scotta a iných spisovateľov nachádzame od roku 1935 úryvky ich spoločných prekladov z diela Galsworthyho, Joycea, Hiltona, Whita, Benneta a iných, uverejňované najmä v Slovenských pohľadoch.

Prvú odbornú-filozofickú stať, nazvanú *Základy matematiky*, uverejnil Felber roku 1940 v Sborníku profesorov Slovenského ev. gymnázia v Prešove. Je to štúdiá, ktorá sa zapodieva rozborom sporu medzi matematickou školou axiomatickou a intuicionistickou ako i problémom euklidovskej a neeuklidovskej geometrie. Autor v nej dospel k náhľadu, že matematika je skúsenostná veda a jej tvrdenia sa verifikujú praxou, výsledkami aplikácie matematiky na poznanie reálneho sveta.

Už v tejto prvej stati je badateľné, že sa Felber začal filozoficky formovať nielen pod vplyvom prírodovedeckého, hoci neraz neuvedomelého materializmu, ale najmä v metodologickej i gnozeologickej oblasti aj pod vplyvom logického pozitivizmu, s ktorým sa niekoľko rokov zapodieval, a až od neho sa potom a postupne v kritickej konfrontácii s rozličnými inými smermi modernej filozofie prepracúval k dialektickému materializmu.

Pri hodnotení jeho prvej práce, ako aj niekoľkých nasledujúcich filozofických stati a článkov, musíme brať, pravda, do úvahy, že obdobie, v ktorom začal Stanislav Felber publikovať, nebolo na Slovensku vôbec príhodné a prajné pre pokrokovú, a toľž nie materialistickú vedeckú filozofiu, ale ani pre otvorenú výmenu názorov a slobodnú diskusiu o rozličných svetonáhľadových filozofických a ideových koncepciách. Oficiálne vládla klérofašistická ideológia, podporovaná spravidla najúpadkovejšími mystickými a iracionálnymi smermi idealistickej filozofie.

Za takejto atmosféry publikoval Stanislav Felber v rokoch 1941—1944 aj ďalšie svoje odborné state, poznámky a recenzie vo Filozofickom zborníku Matice slovenskej, ktorý bol vtedy jediným filozofickým časopisom na Slovensku. Zostáva nesporným faktom, že Felberove a Hrušovského články, ktoré tu boli (po odchode Polakoviča z redakcie) uverejnené najmä zásluhou neskoršieho redaktora Filozofického zborníka dr. Alexandra Hirnera, patria k najpozitívnejšiemu, čo mohlo v tomto časopise vtedy vôbec vyjsť. Svojou metodologickou snahou, opretou o výsledky vedeckého bádania, úsilím o hľadanie objektívnych zákonov vývoja, zjavným ignorovaním oficiálnej a náboženskej filozofie príkro kontrastovali s ostatnými príspevkami Filozofického zborníka. Povzbudzovali racionálny spôsob myslenia a už svojou púhou existenciou čelili záplave vtedajšieho fideizmu.

Stanislav Felber uverejnil za tzv. slovenského štátu vo Filozofickom zborníku Matice slovenskej 5 rozsiahlejších väčšinou noeticko-logických a metodologických štúdií, osnovaných predovšetkým na problematike z prírodných vied. Najpozoruhodnejšie z nich sú: *Fyzikálne pojmy* (1941); *Symbolická logika* (1942); *Príčinnosť a slobodná vôľa* (1942); *Metafyzika a prírodné vedy* (1943). Okrem nich uverejnil tu aj 3—4 recenzie.

V článku *Fyzikálne pojmy* poukazoval Felber predovšetkým na to, že čisto formálnou logikou nie je možné vyčerpávajúcim spôsobom vystihnúť fyzikálne pojmy, že tieto pojmy sú „abstraktnou idealizáciou“ *konkrétnych* vecí, vzťahov a procesov. Stať *Symbolická logika* mala byť fakticky úvodom k rozsiahlejšej práci o logickej výstavbe matematiky, ktorú už potom Felber, žiaľ, nedokončil. Informoval v nej vedeckú verejnosť o najnovších výsledkoch úsilia pri uplatňovaní a zdokonaľovaní symbolickej reči v logike a vo vede tak, ako sa toto úsilie odrážalo najmä v dielach B. Russella, Whiteheada a filozofov Viedenského krúžku — L. Wittgensteina a potom najmä R. Carnapa a jeho spolupracovníkov.

V nasledujúcej stati *Príčinnosť a slobodná vôľa* snažil sa Felber, ako len vtedy najlepšie mohol a vedel, postaviť *proti sebe* kauzálne chápanie sveta, s ktorým sa stotožňoval, a novotomistické učenie o slobodnej vôli, z ktorého vychádzala ofi-

ciálna náboženská filozofia. Zaujímavé pritom je, že odmietal tu už aj indeterminizmus v elementárnych procesoch, hlásaný niektorými novopozitivistami. Navonok pôsobí tento článok informatívno-objektivistickým spôsobom, ba miestami budí dojem, akoby autor dával „do súladu“ determinizmus s kresťanským svetonáhladom, zisťujúc, ktoré stanovisko rozličných filozofických smerov mu v tomto ohlade najviac vyhovuje. Avšak pri pozornejšom čítaní a pri dôvernejšom poznaní doby a filozofických pomerov sa ukáže, koľko je aj tu nových progresívnych prvkov oproti vládnucej náboženskej filozofii. Na tejto stati pritom vari najviac vidno, ako sa Felber síce protirečivo, ale tým húževnatejšie *prepracúval* k vedeckému svetonáhladu.

Túto črtu možno vo veľmi plastickej podobe pozorovať aj v nasledujúcej a poslednej významnej stati, ktorú uverejnil za tzv. slovenského štátu: *Metafyzika a prírodné vedy*. Snažil sa v nej zaujímať stanovisko najmä k sporom o *príčinnosti* javov a na základe toho usudzovať aj o existencii reálneho sveta. Značný rozdiel pritom Felber v tejto otázke videl medzi tzv. vedami *abiotickými* (najmä fyzikou, chémiou atď.) a vedami *biotickými* (biológiou, fyziológiou, psychológiou). V celom komplexe týchto problémov autor, pravda, v tom čase — opisujúc rozličné prístupy jednotlivých filozofických smerov k tejto otázke — nedospel ešte k jednoznačnejšiemu *vlastnému* riešeniu. Štúdia skôr *nadhadzuje* problémy, než aby ich riešila. Viaceré stanoviská v stati sú nejednotné, konfúzne a proti-rečivé, vyznačujú sa kritickou skepsou a gnozeologickou rezervovanosťou najmä tam, kde nemal autor poruke dostatočné množstvo empiricky overených dôkazov pre pozitívne riešenie otázky.

No napriek rezervovanosti k viacerým otázkam, týkajúcim sa príčinnosti vo vedách a vo filozofii, predsa len došiel Felber aj k niektorým určitejším záverom. Patrí sem predovšetkým snaha dokázať, že metafyzická špekulácia a používanie jej pojmov nemá v prírodných vedách miesto. Poukazuje pritom súčasne na neudržateľnosť tak mechanistického, ako aj neovitalistického chápania života.

Za zmienku stojí z tejto doby ešte článok *Existencia*,¹ v ktorom sa St. Felber pokúsil poukázať na mnohovýznamovosť pojmu „existencia“ a na konfúzie, ktoré z toho vznikajú.

Zaoberali sme sa týmto začiatočným obdobím Felberovej filozofickej činnosti trochu popisnejšie preto, lebo táto jeho činnosť je zatiaľ najmenej známa, ako aj preto, že vznikala v dobe, ktorá bola pre rozvoj pokrokového vedeckého myslenia ako aj pre rozvinutie sa autorovho filozofického talentu krajne nepriaznivá.

Stanislav Felber bol nesporne pokrokovou osobnosťou nášho filozofického života *už v tom čase*. Snažil sa do neho vnášať vedecké prvky, najmä na základe bohatých znalostí z prírodných vied. Práve preto by však bolo zbytočné a v rozpore s jeho vlastnými neskoršími názormi, keby sme k tomuto počiatočnému dielu pristupovali nekriticky, absolutizovali ho, vyzdvihovali z neho iba pozitívne stránky, a zakrývali jeho pochopiteľné nedostatky, slabiny a nedôslednosti, podmienené dobou i vlastným filozofickým vývojom. Ukazuje sa, že najviac takýchto

¹ Filozofický zborník V (1944), 71—77.

slabín, „ústupkov dobe“ a vtedajším filozofickým konvenciám možno pozorovať v niektorých *recenzných* článkoch, ktoré uverejnil taktiež vo Filozofickom zborníku (hoci v nich zďaleka nebolo ťažisko jeho práce). Ide o recenzie týchto prác: Dr. Jaromír Červenka, *Friedrich Nietzsche* (1942); C. Dudáš, *Hľadanie absolútna* (1943); Ján Rybár, *Duša a telo* (1944). Najmä v recenzii Červenkovej knihy o Nietzsche sú autorove omyly osobitne zjavné, zapríčinené objektivistickým prístupom k veci.

*

Po vypuknutí Slovenského národného povstania roku 1944 prepustili vládnuči činitelia v školstve Stanislava Felbera z prešovského gymnázia. Aj predtým ho tam ako pokrokového človeka a pôvodcom českého intelektuála trpeli len preto, lebo matematiku a fyziku nemal kto učiť. Neskôr dostal miesto na Učiteľskom ústave v Prešove. Vtedy sa už naplno zapojil do ilegálnej revolučnej činnosti smerujúcej k novému spoločenskému poriadku v Československej republike. Východná časť Slovenska bola oslobodená prvá a Stanislav Felber mal príležitosť zapojiť sa už koncom roka 1944 a začiatkom roku 1945 *naplno* do verejnopolitickej činnosti. Využil ju dôkladne a všetky svoje sily, schopnosti a vedomosti vložil do tejto práce na strane najprogressívnejších síl. Zostalo nám o tom nepreberné množstvo faktov, svedčiacich o tejto jeho aktivite.

Nachádzame ho medzi prvými pracovníkmi revolučných orgánov ľudovej moci v Prešove a v jeho okolí. Mimoriadne dôležitú prácu vykonával však predovšetkým na ideologickom a kultúrnom poli svojou organizátorskou, publicistickou, propagandistickou a osvetovo-agitačnou činnosťou. Už predtým, od roku 1943, mával pravidelné vedecko-populárne prednášky v prešovskom rozhlase² a túto činnosť v prvých mesiacoch po oslobodení ešte zintenzívnil. Písal úvodníky a články do prešovských novín Hlas ľudu. Celou svojou osobnosťou angažoval sa v nich za nové ľudovodemokratické zriadenie v dobe, keď v Bratislave sídlila ešte Tisova vláda.³

Aj po oslobodení, keď už pracoval vo Filozofickom ústave SAVU v Bratislave a zaoberal sa odbornou filozofickou problematikou, vykonával Felber často až neuveriteľne rozsiahlu propagandistickú a vedecko-populárnu činnosť, najmä

² Napríklad na témy: *Prirodné vedy a filozofia; Astronomické čísla; Neviditeľné lúče; Nepočuté tóny; Výlet na Mesiac* atď.

³ Prvý z týchto úvodníkov napísal už 18. februára 1945 pod nadpisom *Vnútrná očista*. Naplnený je odbojným duchom proti „fašistickej pliači“, ale zameraný bol hneď už aj proti „Jahkému kariérizmu“, ktorému začali v novej dobe holdovať niektorí výtečníci. Vyzýva od začiatku k *poctivej robote* na obnove spravodlivejšej republiky. Zakrátko potom napísal 28. februára 1945 ďalší článok — *Pozor na nich*. Lapidárnym spôsobom upozorňoval v ňom na tých virtuózov, ktorí — prispôsobujúc sa navonok revolučnej dobe — chceli fakticky zachraňovať zo starého režimu všetko, čo sa dalo. Podobný zmysel mal aj článok *Rozum do hrsti* z apríla 1945. Z tejto doby zachovali sa nám vo Felberovej pozostalosti ešte články: *Naše stredné školstvo; Dva mesiace* (od oslobodenia Prešova); *O našej mládeži; Tiso* i niektoré ďalšie, uverejnené v prvých mesiacoch národnodemokratickej revolúcie, najmä v Hlase ľudu. Stanislav Felber nepohrdol v tom čase ani takou činnosťou, ako boli vedecko-populárne príspevky do robotníckych kalendárov, keď ho o ne požiadali a keď vedel, že mohol pomocou nich pôsobiť.

v rokoch 1948—1950. Okrem Ladislava Szántóa niet na Slovensku ďalšieho filozofa, ktorý by bol býval v tejto činnosti natoľko zaangažovaný a erudovaný ako Stanislav Felber. Boli to doslova desiatky, ba stovky prednášok, ktoré odprednášal na najrozmanitejších školeniach, seminároch a zhromaždeniach o dialektickom materializme, o svetonázorových otázkach prírodných i spoločenských vied, o problémoch logiky⁴ a gnozeológie, o otázkach vedy a náboženstva a rôznych teoretických i metodologických otázkach vedeckého ateizmu, nevyhýbajúc sa pritom, pravda, ani iným ideologicko-politickým problémom. Pozývali ho na prednášky a on nemohol odmietnuť už preto, lebo filozofov, ktorí sa v tom čase hlásili k dialektickému materializmu nielen pod vplyvom vonkajších udalostí, ale sa k nemu pripravovali aj a najmä *znútra*, z vlastného vedeckého poznania, bolo možné na Slovensku spočítať na prstoch jednej ruky a ešte by nám dajaký ten prst aj zvýšil.

Je nepochybné, že veľké kvantum tejto činnosti zaberalo Felberovi toľko času, že sa nemohol v týchto rokoch venovať odbornej bádateľskej práci natoľko, ako by bol vedel a chcel. No na druhej strane bola táto jeho činnosť príkladom, ako vedec, a najmä marxistický filozof *môže* a *má* v pohnutých revolučných časoch venovať svoje sily aj *najakútnejším* „otázkam dňa“, ak má istotu, že sa pomocou toho dá mimoriadne prispieť k spoločenskému pokroku. Pričom St. Felber ani v týchto svojich ideovo-politických najexponovanejších rokoch celkom nezanedbal vlastnú vedeckú prácu. Napísal aj v týchto rokoch — ako ešte ukážeme — niekoľko obsiahlych odborných štúdií a monografických prác. Obdivuhodné vedomosti z množstva vedných odborov a mimoriadne jazykové schopnosti⁵ spolu s bádateľskou činnosťou boli *hlavnými komponentmi*, na základe ktorých *mohol* robiť aj svoju propagandistickú a popularizačnú činnosť *na úrovni*, aká bola v tom čase u nás v odvetviach, v ktorých Felber pôsobil, celkom nezvyčajná a výnimočná.

*

Od začiatku roka 1946 začal St. Felber vedecky pracovať v novoutvorenom Filozofickom ústave Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave. Popri bádateľskej práci bol aj jeho administratívnym riaditeľom. Ústav začal hneď po oslobodení pripravovať a vydávať ročníkový zborník *Philosophica Slovaca* pod hlavným redaktorstvom Igora Hrušovského. Felber sa stal jedným z jeho najaktívnejších spolupracovníkov a prispievateľov. *Philosophica Slovaca*, i keď to nebol spočiatku vyhranene *iba marxistický* časopis, predsa len sústreďoval okolo seba najpokrokovejšie orientovaných domácich autorov a filozofov. Fakticky sa tým stal ideovou protiváhou matičného Filozofického zborníka, ktorého náplň ešte aj po oslobodení tvorila spravidla úpadková, alebo vývojove a vedecky aj na Slovensku už zjavne prekonaná filozofia.

⁴ Logiku prednášal aj na vysokých školách. Sústavne napr. na Slovenskej vysokej škole obchodnej v rokoch 1946—1949.

⁵ St. Felber okrem hlavných svetových rečí sa z vedeckého záujmu a vďaka mimoriadnemu talentu naučil ovládať aj niektoré odľahlé jazyky. Vedel čítať v pôvodnom jazyku napr. korán. Okrem iného je aj prvým prekladateľom Engelsovej *Dialektiky prírody* do slovenčiny.

Felber v rokoch 1946—1949 napísal do *Philosophica Slovaca* viacero obšiahlych odborných statí, článkov, poznámok a recenzií i polemík proti idealistickej a reakčnej filozofii na Slovensku. Najmä proti mystike tzv. intuitívneho realizmu.

Vari najcharakteristickejšou črtou vtedajšej jeho teoretickej činnosti bola snaha objavovať a filozoficky, svetonázorovo domýšľať objektívne *zákonitosti* v prírode a spoločnosti. Túto, po záplave idealizmu a subjektivismu vtedy u nás neobyčajne dôležitú črtu možno nájsť vo väčšine jeho filozofických prác. Hoci v tej najodbornejšej (mimopropagandistickej) činnosti objavovala sa táto Felberova snaha v predfebruárovom období ešte občas v novopozitivistickej podobe.

Najpozoruhodnejšie state z tohto obdobia — okrem knihy *Vedomie a podvedomie* — sú najmä štúdiá *Reálny svet a jeho poznávanie*⁶ a *Použitie a správnosť matematických viet*.⁷ Práve na nich možno najpregnantnejším spôsobom pozorovať proces autorovho *prepracúvania* sa od logického pozitivizmu po dialektický materializmus. Už v prvej z týchto statí si Felber napr. uvedomoval, že hoci pre novopozitivismus nie je už celkom príznačné *výslovné* machistické popieranie objektívnej existencie vonkajšieho sveta ani tvrdenie, že „svet je komplex pocitov“, predsa len podľa neho Carnap tvrdí vlastne to isté, keď hovorí, že pomocou intersubjektívnych viet sa môžeme nielen dohovoriť o reálnom svete, ale aj „konštituovať ho“. St. Felber, hoci spočiatku veľmi oceňoval skutočné i domnelé zásluhy novopozitivistov, najmä pri „očisťovaní vedy od metafyziky a od nejasných pojmov vôbec“, vždy sa bránil idealistickým názorom, že ľudský subjekt alebo „idea“ či „absolútny duch“ iba vnášajú zákonitosť do sveta. Ba v tejto dobe už celkom jednoznačne dokazoval, že „zákonitosť nevnášame do sveta dodatočne — je obsiahnutá vo svete samom“. Polemizoval už aj proti názorom „opatrných prírodovedcov“, ktorým sa nechce hovoriť o zákonitosti, ale iba o vysokom stupni „pravidelnosti“, „pravdepodobnosti“, často iba preto, lebo si mýlia vzťahy nutnosti a náhodilosti ku kauzalite a indeterminizmu, spájajúc s príčinnou súvislosťou iba nevyhnutnosť a náhodilosť s indeterminizmom. Felber, ktorý s dialektickým pochopením tejto otázky dlho sám zápasil, prišiel napokon k jednoznačnému záveru, že „vedecká skúsenosť nás núti priznať všeobecnú zákonitosť sveta. Keď reálny svet existuje, existuje aj nejako, a toto „nejako“ je zákonitosťou v ňom obsiahnutou“.

V súvislosti s tým kritizoval St. Felber aj novopozitivistov za ich „odpor proti príčinnosti vôbec“. Zdôrazňoval, že tento odpor je oprávnený *iba* k metafyzickému chápaniu kauzality. Avšak úvahy logického pozitivizmu ženú jeho prívržencov do opačného extrému: odopierajú hovoriť o zákonitosti vo svete vôbec a priznávajú iba zákonitosť, ktorú vnášame do sveta my, subjektívne, svojím logickým myslením, rečou a štrukturálnou výstavbou sveta. „Zákonitosť sveta,“ písal proti tomu Felber, „možno však chápať celkom jasne, bez všetkých hmlistostí a bez mystických predstáv. V reálnom svete prebieha proces, a to určitým spôsobom. Tento spôsob prebiehania je práve vnútornou zákonitosťou sveta v ňom obsiah-

⁶ *Philosophica Slovaca*, Bratislava 1946, 68—103.

⁷ *Philosophica Slovaca*, Bratislava 1947—1948.

nutou.⁸ A na inom mieste: „... slovom, ak sa nechceme utopiť v subjektívizme a v solipsizme, musíme priznať, že... subjektívne procesy prebiehajú podľa určitej zákonitosti, ktorá však nie je v subjekte samom, no nachádza sa mimo subjektu“.⁹

V stati *Použitie a správnosť matematických viet* vyzdvihoval Felber univerzálnu platnosť *dialektickej* logiky oproti ohraničenosti logiky klasickej — formálnej. Zjavne si uvedomoval aj ohraničenosť iba čistej logickej verifikácie. Zdôrazňuje, že ak sa pravdivosťou myslí len a len pravdivosť logická, t. j. „logická koexistencia viet“, „dostávame sa tým nebezpečne blízko k idealizmu“.¹⁰

Ako odborník vo fyzike vyvracal Felber v rokoch 1946—1947 nové varianty tvrdenia, že hmota „mizne“: „Keď chápeme hmotu zo správneho stanoviska modernej fyziky, môžeme, ba musíme tvrdiť, že hmota ani nevzniká, ani nezahynie... hmota bola vždy a bude vždy... je večná.“ Sarkasticky útočil pritom aj na objektívnoidealistické báje o „stvorení“ sveta, ktoré už z formálnologických hľadísk sú naivné a smiešne: „Keďže všetko, čo vzniká, vzniká z niečoho iného, slovom, keď platí veta „ex nihilo nihil“, musí tu vraj byť predsa len niekto, kto urobil z ničoho niečo. V presnej formulácii to teda znie: Keďže každá vec má vlastnosť *a*, musí byť vec, ktorá túto vlastnosť nemá! Podobný úsudok sa ostatne robí aj s príčinnosťou: Keďže všetko má svoju príčinu, musí byť niečo, čo zapríčinené nie je.“¹¹

Pri podrobnejšom skúmaní Felberových prác z tejto doby, pravda, nájdeme aj oveľa rozpornejšie názory a formulácie, než sú tie, ktoré sme citovali. Najmä vo vzťahu k logickému pozitívizmu nebola vec taká celkom jednoduchá. Musel si tu *mnohé* otázky iba *postupne* ujasňovať. Prehlboval a spresňoval o nich svoje názory. Prichádzal pritom nielen k dialektikomaterialistickým poznatkom, ale neraz sa ocitol aj na plytčine mechanického, statického materializmu. Pri posudzovaní tejto otázky rozhodujúca je však tendencia jeho filozofického a svetonázorového vývoja, ktorá smerovala k hlbšiemu dialektikomaterialistickému chápaniu a interpretovaniu problémov. Pričom, pochopiteľne, určitý — a to dosť značný — rozdiel je medzi Felberovými *odbornými* prácami a *propagandistickými* článkami. Ak si v prvých musel naozaj aj sám pred sebou ozrejmovávať mnohé noetické problémy, zápasil s nimi (a *preto* v nich nájdeme aj nejednotné a protirečivé stanoviská); v druhých — ktoré slúžili väčšinou dennej potrebe a adresované boli aj neškoleným čitateľom — nachádzame stanoviská oveľa jednoznačnejšie, svetonáhľadovo vyhranené, ale (ako to už býva) neraz aj mechanicky sploštené a zjednodušené.

Z *publicistických* článkov St. Felbera z tohto obdobia si zaslúži pozornosť napr. obsiahly článok *Päťdesiat rokov bádania o hmote*, ktorý bol uverejnený v Pravde 26. apríla 1946. Autor v ňom stručne rozoberá históriu tohto problému, oboznamuje s ňou čitateľa a najmä poukazuje na jej filozofické dôsledky: „... rádio-

⁸ *Reálny svet a jeho poznávanie*. Sborník Philosophica Slovaca, Bratislava 1946, 87.

⁹ *Použitie a správnosť matematických viet*. Sborník Philosophica Slovaca, Bratislava 1947 až 1948, 13.

¹⁰ Tamtiež, 38—39.

¹¹ Sborník Philosophica Slovaca, Bratislava 1946, 100.

aktivita ukázala sa nielen významná zo stanoviska praktického v použití lekárskom, ale dala podnet k bádaniu o hmote, čo prinieslo netušené výsledky, ktoré prekvapujúcim spôsobom dávajú za pravdu dialektickému materializmu...“ Felber sa tu usiloval verejnosti populárne vysvetliť, ako Einsteinova teória relativity potvrdila, „že vo svete niet nič iného ako hmota, večná, neprestajne sa pohybujúca a premenlivá“. Dnes nám, pravda, znejú tieto tézy ako banálne pravdy, treba si však uvedomiť, že v dobe, v ktorej ich Felber, ešte s dvoma-tromi filozofmi na Slovensku propagoval, tak celkom samozrejme neboli. Autor pomocou nich oboznamoval čitateľov s elementárnymi základmi marxistickej gnozeológie, najmä s Leninovým noetickým stanoviskom, obsiahnutým v *Materializme a empiriokriticizme*. Zoznamoval s týmto dielom čitateľov a aj sám si pritom ujasňoval mnohé problémy z vedeckej teórie poznania.

Nemálo energie vynaložil v tejto dobe Felber aj na niekoľko rokov trvajúce polemiky s filozofiou intuitívneho realizmu, ktorá sa na Slovensku rozmohla pod priamym vplyvom N. O. Losského a dr. Jozefa Diešku. A pozornosť si — okrem množstva prednášok — zaslúži aj niekoľko jeho drobnejších článkov, uverejnených najmä v Pravde, v Kultúrnom živote a v Národnej obrode. Patrili k prvým priekopníckym snahám usilujúcim sa hneď po roku 1945 o prenikanie marxistickej filozofie a ideológie na Slovensko, pochádzajúcim už nielen od vedúcich *politických* činiteľov komunistickej strany, ale aj z pera profesionálnych filozofov.¹²

*

V prvých mesiacoch a rokoch *po februári 1948* sa Felberova činnosť viac rozrástla, najmä smerom do šírky. Socialistické revolučné premeny ho tak zaujali a natoľko s nimi splynul, že im venoval všetky svoje mnohostranné sily. Prednáškovú a popularizačnú činnosť ešte znásobil a aj v ostatnej práci patrí toto obdobie jeho života k *najproduktívnejším*. Napísal a vydal v ňom absolútnu väčšinu svojich filozofických prác. Čo do množstva je ich toľko, že ich nemôžeme v tomto článku už ani natoľko rozoberať a pospomínať, ako sme to aspoň relatívne mohli v predchádzajúcej časti. Vyžadovalo by si to veľa miesta a inú metódu, než akú možno uplatniť v rozsahu vymedzenej informatívnej a spomienkovej stati. Trocha nám však vari praje a pomáha skutočnosť, že pofebruárová Felberova činnosť je predsa len vo verejnosti známejšia. Už aj preto, lebo je *časove* bližšia ako predchádzajúce obdobie, ktoré je nielen vzdialenejšie, ale aj ináč menej dostupné. Preto v záverečnej časti tohto článku spomenieme už

¹² Na základe celého svojho dovtedajšieho vývinu a teoretickej i propagandistickej práce bolo len prirodzené, že St. Felber podpísal spolu s inými najvýznamnejšími vedcami a umelcami pred voľbami roku 1946 dôležitý *Ohlas predstaviteľov slovenskej kultúry*, uverejnený v Pravde 22. mája 1946. Spolu s nimi verejne potvrdil, že stojí po boku robotníckej triedy a jej marxistického revolučného predvoja, lebo „len vo víťazstve Komunistickej strany Slovenska vidia záruku uskutočnenia príkazov našej tradície a nášho povstania. V rokoch 1945—1948, keď sa rozhodovalo o ďalších osudoch politického, sociálneho a kultúrneho vývoja v novej Československej republike, pripojil sa Stanislav Felber aj k mnohým ďalším verejným manifestom a stanoviskám najpokrokovejšej časti slovenskej inteligencie.

iba rozsiahlejšie a *knižné* práce St. Felbera, v ktorých väčšinou zhrnul a usústavnil mnohé svoje po časopisoch a prednáškach roztratené názory. A pripojiť chceme napokon ešte aj niekoľko celkových hodnotiacich poznámok.

Všetky Felberove *knižné* práce boli napísané a vyšli v pofebruárovom období, ba posledné dve až po jeho smrti. Z tohto faktu však ešte nevyplýva, že posledné obdobie jeho života bolo najplodnejšie. Mnohé fakty a hlbšia analýza diela ukazujú, že za najčínorodejšie a *najtvorivejšie* jeho obdobie treba považovať roky 1946—1949. V tomto období sa *najviac* prejavila aktivita jeho *najvnútornejších* činorodých síl.¹³ Pričom, ak sme prvú polovicu tohto najtvorivejšieho Felberovho obdobia — do roku 1948 — označili ako intenzívne pokračovanie v prepracúvaní sa k marxistickej dialektickomaterialistickej filozofii, druhá polovica tohto obdobia — roky 1948—1949 znamená už jeho zrelú a vyhranenú podobu. V tomto období pracoval a *tvoril* St. Felber ešte aj v plnom zdraví, na rozdiel od neskoršieho, posledného obdobia, v ktorom zákerná a skazonosná choroba a nedostatok fyzických a duševných síl čeliť jej veľmi podkopala jeho tvorivú činorodosť a obrala ho o najvzácnejšie schopnosti a sily.

Hoci teda väčšina jeho publicistických i knižných prác vyšla v tomto *poslednom* období a krátko po smrti, hlavné *predpoklady* pre ich napísanie nadobudol a vytvoril si v predchádzajúcom období, v rokoch 1946—1949. Pričom pre vlastné svetonáhľadové dozretie sa ako najdôležitejšie ukazujú roky 1948 a 1949. Potom, po roku 1950, začali už v celom našom živote (žiaľ, až takmer do Felberovej smrti) zhubne pôsobiť dôsledky sektárstva, dogmatizmu a deformovaných metód socialistickej výstavby. Náhle a často iba vonkajškové (vnútorne nepretavené a do hĺbky nezvládnuté) kvantitatívne *rozšírenie* marxizmu-leninizmu nešlo ruka v ruke s prehlbovaním jeho kvality, prinieslo so sebou — okrem nesporných revolučných prvkov — do nášho myslenia a spoločenského vedomia často aj prevahu vulgárneho mechanistického materializmu nad vedeckým, *dialektickým* materializmom. A týmto vplyvom — napriek svojim neobvyklým vedomostiam — neunikol ani Stanislav Felber. Prejavovalo sa to napr. i v tom, že namiesto *prehlbovania* vlastnej marxistickej *tvorivosti* dal sa aj on pričasto na vonkajšie, plytké popularizovanie aj niektorých fiktívnych a scestných ideí. V dobrom úmysle „poslúžiť veci“ pričasto robil, čo sa od neho žiadalo a chcelo aj v takých odboroch, v ktorých predtým vedecky nepracoval a nebol v nich teda „doma“.

Nemalo by zmysel — najmä po všetkých skúsenostiach, ktoré sme odvtedy nadobudli — obchádzať ani túto stránku z jeho práce a života. Naproti tomu nemožno však nevidieť skutočnosť, že Felberova predchádzajúca prírodovedecká fundovanosť a filozofická rozhladenosť predsa ho len *v najlepších prácach* aj v tomto období aspoň čiastočne uchránila pred tým, že neupadol do takých jednostranností a zjednodušení mechanistického, sektárskeho a novodogmatického spôsobu myslenia, ako sa to „v dobrej viere“ a naivnej predstave, že slúžime tej najspravodlivejšej veci a „najvedeckejšej filozofii“, podarilo niektorým nám

¹³ Predtým, pred rokom 1945, aj potom, po roku 1951, na neho v oveľa väčšej miere ako v tomto období nepriaznivo pôsobili rozličné vonkajšie vplyvy.

mladším, ktorí sme popri úprimnom nadšení pre socialistické revolučné premeny pseudorevolučnými frázami neraz prikryli nedostatok vedomostí. Stanislav Felber sa ešte dožil XX. sjazdu KSSS a udalostí, ktoré po ňom aj u nás nastali. Nestihol však už, žiaľ, v novom období zregenerovať svoje sily pre ďalšiu tvorivú prácu. Zakrátko po XX. sjazde zomrel.

Okrem množstva statí, článkov, prekladov, recenzií, poznámok, polemík a prednášok zanechal štyri knižné filozofické diela a niekoľko vedecko-populárnych brožúr. Prvou jeho knižnou prácou je monografická štúdia *Vedomie a podvedomie*. Vyšla ako jedna z prvých filozofických prác Slovenskej akadémie vied a umení v októbri 1948. Vo svojej dobe vzbudila pozornosť a v súťaži vtedajších spoločenskovedných diel bola začiatkom roka 1949 odmenená Cenou mesta Bratislavy.

Isté je, že mnohé z tejto práce je už vo vede prekonané, my ju však musíme hodnotiť historicky, z hľadiska vtedajšej úrovne filozofie na Slovensku. A z tohto hľadiska bola táto práca po viacerých stránkach pozoruhodná. Felber sám označil túto knihu za „akúsi filozofiu psychológie“. Jej najhlavnejším zmyslom bolo skúmanie *príčinnosti* a *zákonitostí* v „mentálnych procesoch“. Napísal ju preto, aby sa pokúsil prirodzeným a logickým spôsobom z *prírody samej* osvetliť aj také zložité psychické javy, ako sú vedomie, podvedomie, sny, hypnóza, vidiny, predstavy atď. Teda javy, v ktorých sa mystický idealizmus najviac udomácnil a najtvrdšiejšie udržiaval. Felber dochádza v práci k jednoznačnému odmietnutiu indeterminizmu, mystiky a iracionalizmu aj v tejto oblasti. Odmietol aj „dualizmus“. Polemizoval proti pojmu „účelnosti, ktorý nahrádzame pojmom zákonitosti“.

V závere tejto práce napísal: „Okrem mechanizmu a psychológií, ktoré uznávajú vyššie faktory, odmietame aj tie psychologické systémy, ktoré hľadajú pôvod psychického života v rozpore medzi podvedomím a vedomím. Odmietame tiež tvrdenie o iracionalite podvedomia, o indeterminovanosti podvedomých, či vedomých procesov. Mentálne procesy práve tak ako podvedomé sú determinované, majú, pravda, svoju špecifickú zákonitosť a svoju autonómiu.“

Neprijímame ani výklad psychického života ako boja inštinktov s racionálnym „ja“, a tým menej, pravda, redukovanie týchto inštinktov na jeden. Neuznávame teda Freudov pansexualizmus ani Adlerovu náuku o túhe po moci, ale ani Jungov náhľad o zápase vedomia a podvedomia a o archetypoch v podvedomí.

Práve tak zamietame teóriu sublimácie, Istivosti podvedomia a všetky fantastické symboliky, ktorými sa vykladajú neurózy, sny a všetky prejavy podvedomia“ (str. 123).

Felberova práca je však príznačná *nielen* bojom proti iracionalizmu a subjektívnemu idealizmu v psychológii, ale aj proti mechanistickomaterialistickým zjednodušeninám. Viac ráz aj v tejto knihe prízvukuje: „Psychický život teda nie je určovaný ani nijakým vyšším faktorom, ktorý ľubovoľne rozhoduje, ani neodpovedá celkom mechanicky na vonkajšie popudy“ (str. 122). Podčiarkuje *dialektiku* a odmieta *akýkoľvek* dogmatizmus. Na jeho adresu napísal už vtedy: „Každá teória, ktorá sa postaví na dogmatické stanovisko, je už tým samým odsúdená na zánik. Nezaniká iba veda a s ňou všetky sústavy filozofické, ktoré sa o ňu opierajú, t. j. ktoré pripúšťajú opravy a doplnky. Všetko, čo si robí nárok na

dogmaticnosť, teda na nepremennosť a nedotknuteľnosť svojich náuk, je práve tým odsúdené na zánik“ (str. 114—115). Ako by bol aj v našich pomeroch priamo predvídal neskorší vývin!

Kniha nie je vôbec ešte zafažená obligátnymi citátmi z klasikov marxizmu-leninizmu, odvolávaním sa na nich alebo iné authority namiesto konkrétneho rozboru a faktického vedeckého dokazovania, ako to bolo charakteristické pre neskoršiu našu filozofickú spisbu. Neargumentuje *nimi*, ale prírodovedeckými faktmi a filozofickou argumentáciou. Ba marxizmus ani veľmi v práci nespo- mína, ale celé dielo je pretkané *snahou* o vedecký, dialektickomaterialistický *prístup* k veci tak, ako mu ho vtedajší stav poznatkov u nás umožňoval.

Autor nepoznal vtedy ešte dôkladnejšie ani Pavlovske práce o vyššej nervovej činnosti (ktoré boli na Slovensku v tom čase vôbec málo známe), no pomocou vedeckej metódy a filozofickej abstrakcie došiel s ním k mnohým zhodným ná- zorum. Často napr. používa pojem „nacvičená štruktúra“, ktorý — i keď má oveľa širší a všeobecnejší význam — v mnohom pripomína Pavlovske reflexné teórie. Felber ako filozof nemal, pravda, možnosť v psychológii experimentovať. Jeho hlavnou *pracovnou* metódou, ktorú mohol použiť, bolo *pozorovanie* (i seba- pozorovanie), porovnávanie, abstrakcia a filozofické zovšeobecňovanie. Jeho po- zorovanie viedlo ho však vďaka jeho vedomostiam, bystrosti, analytickým schop- nostiam i dlhoročným pedagogickým skúsenostiam k mnohým znamenitým postre- hom.

Príklady neznamenajú vo vede obyčajne veľa. Ale tie, ktoré uvádzal Felber, boli často obdivuhodné už širokou škálou autorových vedomostí. Aby sa dostal veci na koreň a nič zbytočne neobišiel, skúmal Felber napr. aj špiritizmus a hypnózu. Robil so špiritistami pokusy a „sám sa dal niekoľko rás uspať“. Starostlivo skúmal dedičné vlastnosti, okolo ktorých bolo neskôr toľko ško- láckych a scholastických diskusií. Osobitne si všimol aj tzv. *konfliktové si- tuácie*, hoci z iného aspektu, ako ich nastoľuje existencializmus a dnešná antro- pologická filozofia. No aj tak vidno, ako sme sa ochudobnili, keď sa vývoj v skúmaní týchto problémov neskôr pretrhol, hoci mal dobré predpoklady úspešne pokračovať.

Pozoruhodná a zvlášť zaujímavá je dnes aj Felberova kritika Freuda a iných, jemu príbuzných teoretikov, ktorá sa zračí v celej knihe, ale osobitnú pozornosť jej autor venoval v kapitole *Poznámky k iným teóriám* a v nej najmä v časti nazvanej *Freudova psychoanalýza*. Felber Freudovu náuku väčšinou zásadne odmieta, kritizuje ju. Avšak — na rozdiel od iných a najmä neskorších pseudo- marxistických prác — je to kritika *tvorivá*. Nenadáva a nezlahčuje protivníka ani celé jeho úsilie a dielo. Snaží sa proti nemu *argumentovať* neignorujúc pritom jeho prínos a pozitívne stránky pri riešení danej problematiky. Podobné črty má aj jeho zásadná kritika názorov A. Adlera, C. G. Junga a ďalších v knihe uvádzaných vedcov.

Mnohými týmito stránkami je Felberova kniha *Vedomie a podvedomie* dodnes poučná, hoci jej jednotlivé tvrdenia sú v mnohom prekonané, alebo sú aj ne- správne.

Druhou knižnou publikáciou St. Felbera je jeho monografická štúdia *Ján*

Bayer, *slovenský baconista XVII. storočia*. Nemôžeme ju už pre nedostatok miesta, žiaľ, podrobnejšie rozoberať, pripomenieme iba, že sa v nej autor ako jeden z prvých pokúsil o zhodnotenie jedného úseku starších dejín filozofie na Slovensku z *marxistického hľadiska*. Inšpirujúcim príkladom mu, zrejme, boli niektoré iné práce, najmä Hrušovského kniha *Francis Bacon a rozkvet anglickej filozofie* (1945) a vari aj Miklešova monografia *Izák Caban, slovenský atomista v XVII. storočí* (1948). Aj neskôr venoval Felber výskumu dejín filozofie na Slovensku sústavnú pozornosť. Skúmal najmä filozofický vývin tzv. „prešovskej školy“. Výsledky tohto svojho bádania stihol však iba sčasti spracovať a uverejniť v *Kapitolách z dejín slovenskej filozofie* (1957). No aj tak vykonal i na tomto poli veľa priekopníckej práce.

Už po Felberovej smrti vyšli dve jeho knižné diela: *Veda a náboženstvo* (1958), v ktorej vedecko-populárnym spôsobom zhrnul svoje bohaté skúsenosti z tejto oblasti, a knižka *Filozofia matematiky* (1959), ktorá zostala však iba určitým torzom. Nestihol ju už ani dokončiť, hoci na nej dlho pracoval, ani zredigovať. Z jeho písomnej pozostalosti pripravil ju na vydanie Vojtech Filkorn a otvoril ňou na počesť Stanislava Felbera novú edíciu nazvanú *Pramene k dejinám slovenskej filozofie*.

Napokon sa žiada uviesť, že v rokoch 1948—1949 napísal Felber ešte jednu knižnú prácu: prehľadnú populárno-vedeckú príručku o dialektickom a historicom materializme, ktorú hodlal nazvať *Úvod do vedeckého socializmu*. Mala to byť jedna z prvých takýchto domácich prác v našej republike. Autor — ako to napísal v jej úvode — „pokúsil sa využiť svoje skúsenosti z častých prednášok, školení a diskusií, povedať všetko jednoducho a vysvetliť prasto“. Pričom sám nepovažoval túto prácu za „vedecké dielo o dialektickom materializme, iba za populárny úvod do našej filozofie, prístupný, pokiaľ možno, každému“. Táto práca bola už aj vysádzaná a mala vyjsť ako 6. zväzok edície *Malá náučná knižnica* (ktorú St. Felber spolu s M. Bakošom a A. Siráckym redigovali) vo vydavateľstve Tatran. Avšak vplyvom vrchnostenského administratívneho zásahu do edičnej praxe napokon nevyšla. Pravú *príčinu*, prečo sa tak stalo, ťažko už dnes presne zrekonštruovať a zistiť. Zo samotného textu (ktorý sa nám zachoval v tlačiarenskom obťahu) je takmer nepochopiteľná. Podobne ako mnohé iné iniciatívy prepadla sa, skrátka, aj ona v trasovisku vtedajšieho „schvaľovacieho“ konania. Vydať ju oneskorene a dodatočne stratilo už dnes, po toľkých rokoch (práve pre jej vyslovene popularizačný ráz), svoje oprávnenie a zmysel. Problematika filozofie aj názory a predstavy o nej už odvtedy veľmi pokročili. Vo svojej dobe bola by však dozaista poslúžila tým, čo sa potrebovali zoznámiť tak povediac s abecedou marxistickej filozofie. Najmä ak uvážime, že potom vyšli (a to aj v neskorších rokoch) aj horšie, schematickejšie, ba zložitú filozofickú problematiku naskrze vulgarizujúce príručky.

*

Záverom chcem opäť pripomenúť, že Felberove dielo je naozaj rôznorodé a mnohostranné. Ešte iba čaká na svoje dôkladnejšie monografické spracovanie a zhodnotenie, na citlivé a zdôvodnené začlenenie do najnovších dejín našej

filozofie. Výrazne zasiahlo do rozvoja nášho filozofického myslenia po roku 1945 a všetci tí, čo jeho tvorcu poznali osobne a blízko, vedia, že jeho vedomosti a schopnosti boli ešte nepomerne širšie a bohatšie, než ich stihol a vedel uložiť do písomnej podoby. Niekedy písal podľa potrieb narýchlo; väčšinou sa zhodujeme v tom, že Felberove napísané dielo naozaj iba *sčasti* vystihuje *celú* jeho neobvyklú, ľudskú, vedeckú a propagandistickú osobnosť. Nesporná ostáva však skutočnosť, že Stanislav Felber za pomerne krátky čas, ktorý medzi nami pracoval a žil, vykonal pre rozvoj a šírenie marxistického filozofického myslenia na Slovensku veľký kus nezabudnuteľnej práce.

BIBLIOGRAFIA FELBEROVÝCH FILOZOFICKÝCH PRÁC, PUBLICISTICKÝCH STATI A ČLÁNKOV*

I. Knihy a brožúry

1. *Vedomie a podvedomie*, SAVU 1948.
2. *Ján Bayer, slovenský baconista XVII. storočia*, SAV 1953.
3. *Ako sa človek naučil myslieť a hovoriť*, Osveta 1953, brožúra.
4. *Veda a náboženstvo*, Osveta 1953, brožúra.
5. *O nebi a zemi*, SVPL 1957, brožúra.
6. *O vedeckom predvídaní a náboženských proroctvách*, SVPL 1957, brožúra.
7. *Veda a náboženstvo*, SVPL 1958, II. vydanie, Osveta 1959.
8. *Filozofia matematiky*, SAV 1959.

II. Odborné state a články

9. *Základy matematiky*, Sborník prác profesorov Slov. ev. gymnázia v Prešove (1940).
10. *Fyzikálne pojmy*. Filozofický zborník MS (1941).
11. *Symbolická logika*. Filozofický zborník MS (1942).
12. *Príčinnosť a slobodná vôľa*. Filozofický zborník MS (1942).
13. *Metafyzika a prírodné vedy*. Filozofický zborník MS (1943).
14. *Existencia*. Filozofický zborník MS (1944).
15. *Reálny svet a jeho poznávanie*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1946.
16. *Správnosť a použitie matematických viet*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1947—1948.
17. *Logika a skutočnosť*. Ročenka Slov. vysokej školy obchodnej, 1948.
18. *Zotrvačnosť náboženských predstáv*. Filozofický zborník SAV (1952), č. 3—4.
19. *Vedecké zákony*. Filozofický časopis SAV, (1953), č. 1—2.
20. *Charles Montesquieu*. Filozofický časopis SAV, (1955), č. 2.
21. *Klérofašistická ideológia a prírodné vedy*. Filozofický časopis SAV (1955), č. 4.
22. *Albert Einstein*. Filozofický časopis SAV (1955), č. 4.
23. *Podstata matematiky*. Slovenský filozofický časopis (1956), č. 1.
24. *Pojem vývinu*. Slovenský filozofický časopis (1956), č. 4.
25. *Základné matematické pojmy*. Slovenský filozofický časopis (1957), č. 1.
26. *Filozofické myslenie prešovskej školy*, Kapitoly z dejín slovenskej filozofie, SAV 1957.

III. Iné teoretické, ideologické a propagandistické články

27. *Vnútna očista*. Hlas ľudu (Prešov) 18. 2. 1945.
28. *Naše stredné školstvo*, Hlas ľudu 21. 2. 1945.

* Bibliografia je *relatívne* úplná. Sú v nej všetky publikované práce, state a články, ktoré sme doteraz zistili a našli. Objaviť sa však môžu ešte niektoré drobnejšie články a údaje. Neuvádzame tu zachované prednášky v rozhlase, preklady a niektoré mimofilozofické autorove literárne pokusy.

29. *Pozor na nich*. Hlas ľudu 28. 2. 1945.
30. *Dva mesiace*. Hlas ľudu 18. 3. 1945.
31. *Rozum do hrsti*. Hlas ľudu 4. 4. 1945.
32. *O našej mládeži*. Hlas ľudu 23. 5. 1945.
33. *Tiso*. Hlas ľudu 22. 11. 1945.
34. *Kdeže je chyba*. Kalendár pre robotníkov na rok 1945, Prešov.
35. *Ako sa kedysi rávalo*. Kalendár pre robotníkov na rok 1945, Prešov.
36. *Rozhovor o starom Ríme*. Pravda 9. 2. 1946.
37. *Masaryk — vedec*. Kultúrny život 7. 3. 1946.
38. *Páľdesiat rokov bádania o hmote*. Pravda 26. 4. 1946.
39. *DS a slovenská veda*. Pravda 24. 5. 1946.
40. *Dieškove exkurzie do dialektického materializmu*. Pravda 13. 10. 1946.
41. *Hor' sa ná marxistov*. Pravda 30. 1. 1947.
42. *Atómová energia*. Kalendár pre robotníkov na rok 1947, Prešov.
43. *O pisme a jeho vzniku*. Kalendár pre robotníkov na rok 1947, Prešov.
44. *Čínska zdvorilosť*. Kalendár pre robotníkov na rok 1947, Prešov.
45. *Moderná atómová fyzika a dialektický materializmus*. Nové slovo 4. 6. 1948.
46. *Marxizmus a biológia*. Nové slovo 16. 7. 1948.
47. *Vedecký pracovník v socializme*. Nové slovo 20. 8. 1948.
48. *Tendenčnosť vo vede*. Nové slovo 17. 9. 1948.
49. *Zodpovednosť a slobodná vôľa*. Nové slovo 26. 11. 1948.
50. *Veda v socializme*. Kultúrny život 1948.
51. *Čo je dialektický materializmus*. Bojovník 1948.
52. *Svetodejný význam Marxovho učenia, Dodatok k prekladu Leninovej práce „Tri pramene a tri súčastičky marxizmu“*, Tatran 1949. Uverejnené aj v Novom slove 28. 1. 1949.
53. *Darwin a darwinizmus*. Nové slovo 18. marca 1949.
54. *Charles Montesquieu*. Kultúrny život 20. 1. 1955.
55. *Marxizmus a kríza fyziky*. Pod zástavou socializmu (1955), č. 5.
56. *Z dejín prírodovedy*. Smena 18. 6. 1955.
57. *Ako začal človek veriť v nadprirodzenosť*. Protifašistický bojovník, marec, apríl, máj 1960.

IV. Recenzie, poznámky a glosy:

58. J. Červenka, *Friedrich Nietzsche*. Filozofický zborník MS (1942).
59. C. Dudáš, *Hľadanie absolútna*. Filozofický zborník MS (1943).
60. J. Rybár, *Duša a telo*. Filozofický zborník MS (1944).
61. N. O. Losskij, *Absolútne kritérium pravdy*. Národná obroda 2. 7. 1945.
62. *Na okraj novovydávaného Filozofického zborníka*. Pravda 27. 6. 1946.
63. I. Hrušovský, *Engels ako filozof*. Národná obroda 1946.
64. I. Hrušovský, *Engels ako filozof*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1946.
65. J. Dieška, *Kritický, či intuitívny realizmus*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1946.
66. *Filozofický zborník*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1946.
67. N. O. Losskij, *Absolútne kritérium pravdy*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1946.
68. F. Engels, *Dialektika prírody*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1947—1948.
69. H. Lefévre, *Le Marxisme*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1947—1948.
70. E. Molnár, *Dialektika*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1947—1948.
71. I. Hrušovský, *Problémy noetiky*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1947—1948.
72. P. Sandor, *A történelmi materializmus története*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1947 až 1948.
73. A. Sirácky, *Umierajúca civilizácia*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1947—1948.
74. *Vzestup, zborník marxistických štúdií*, redigoval A. Kolman. Philosophica Slovaca, Bratislava 1947—1948.
75. Alexits György és Fenyő István, *Matematika és dialektikus materializmus*, Philosophica Slovaca, Bratislava 1949.
76. Bedřich Pospíšil, *Nekonečno v matematice*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1949.

77. Gaston Cassanova, *Mathématiques et matérialisme dialectique*. Philosophica Slovaca, Bratislava 1949.
78. I. Hrušovský, *Dialektika spoločenského vývinu*. Ludovýchova (1949), 182—183.
79. *La Pensée*. Filozofický sborník SAVU (1951).
80. *Trudy Instituta istorii jestestvoznania*. Filozofický sborník SAVU (1951).
81. *Kwartalnik filozoficzny XIX*, (1950), 1/2. Filozofický sborník SAVU (1951).
82. L. Rudas, *Materialistický svetonázor*. Filozofický sborník SAVU (1951), č. 1—2.
83. K. Gottwald, *Spisy II, III, IV, V, VI*. Filozofický sborník SAVU (1952) a Filozofický časopis SAV (1953).
84. J. V. Stalin, *Spisy IV*. Filozofický sborník SAVU (1952), č. 3—4.
85. V. Široký, *Za socialistickú industrializáciu Slovenska*. Filozofický sborník SAVU (1952), č. 3—4.
86. M. Machovec, *Logika*. Filozofický sborník SAVU (1952).
87. L. Rudas, *Marxizmus a prírodné vedy*. Filozofický sborník SAVU (1952).
88. V. I. Lenin, *Vybrané spisy I—II*. Filozofický časopis SAV (1953), č. 1—2.
89. Karel Koutský, *Matematika a dialektický materializmus, I. časť*. Filozofický časopis SAV (1953).
90. *Významná kniha o logike* (recenzia knihy V. Filkorna *Predheglouška logika*). Pod zástavou socializmu (1955), č. 5.
91. I. Hrušovský, *Filozofia a veda*. Filozofický časopis SAV (1955), č. 4.
92. V. Filkorn, *Metóda vedy*. Slovenský filozofický časopis (1956), č. 4.

СТАНИСЛАВ ФЕЛЬБЕР И ЕГО ВКЛАД В РАЗВИТИЕ МАРКСИСТСКОГО МЫШЛЕНИЯ В СЛОВАКИИ

Ян Угер

Статья посвящена деятельности одного из известных представителей и пропагандистов марксистской философии в Словакии (после 1945 г.) — Станислава Фельбера (1905—1956). В этом году ему исполнилось бы 60 лет.

Статья знакомит нас с его трудами и философской деятельностью в Словакии, начиная с сороковых лет вплоть до его смерти в 1956 году. Включает его в общий контекст философского мышления того времени в Словакии и дает оценку его вклада в это мышление и его общественно-политической и публицистической деятельности. Самым важным и самым плодотворным периодом в его деятельности считается период с 1946—1949 г.

Предметом первоначального интереса Фельбера явилась математика и физика. Через эти дисциплины он постепенно переходил к логике и гносеологии и к философским проблемам естественных наук. Специальные философские статьи Фельбер начал печатать (во время Второй мировой войны) в философском сборнике Словацкой Матицы. Эти статьи были написаны в очень неблагоприятных условиях, но несмотря на это, они принадлежали к самому прогрессивному из того, что могло во время господства клерикофашистского правительства в Словакии появиться в печати. Свое мировоззрение он строил на естественных науках и в словацкое философское мышление он вносил рационалистические элементы, направленные против официальной религиозной и мистической философии. В это время довольно большое влияние оказывали на него неопозитивистские стремления философов — членов „Венского кружка“. От них он постепенно переходил к философии диалектического материализма. После 1946 г. Фельбер печатался прежде всего в сборнике *Philosophica slovaca* и позже в Словацком философском журнале. К самым известным его книгам принадлежат: *Сознание и подсознание* (1948), *Ян Байер — словацкий „бэконист“ XVII века* (1953), *Наука и религия* (1958), *Философия математики* (1959).

STANISLAV FELBER AND HIS CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF MARXIAN THOUGHT IN SLOVAKIA

Ján Uher

The paper is concerned with the activity of one of the well known representants and propagators of Marxian philosophy in Slovakia after 1945, Stanislav Felber (1905—1956). He was out of before his time, at an age of 51; this year he would be 60.

The study deals with his work and philosophical activity in Slovakia beginning with the Forties until his death in 1956. His work is dealt with in the general context of the philosophical thinking of that time in Slovakia; the author evaluates both Felber's contribution to this thinking and his political and publicistic activity. In the view of the author particularly the years 1946—1949 can be considered as the most important and most creative period of Felber's life.

Originally mathematics and physics were the objects of Felber's interest. Through them he proceeded to logics and gnoseology, and to the philosophical problems of natural sciences. His first philosophical works were started to be published during World War II in the cumulative volumes of the *Matica slovenská*. He was writing them in very unpropitious social conditions; but even in these circumstances they were apt to be considered as the most progressive writing thinkable to appear in Slovakia ruled by a clero-fascist government. His *Weltanschauung* was based on natural sciences; as against the official religious and mystical philosophy, Felber has introduced rationalistic elements into Slovak thinking. In this period he was strongly influenced by the neopositivistic tendencies of the philosophers of the Viennese circle. From them he worked himself through to the philosophy of dialectic materialism. After 1946 his philosophical papers were published prevailingly in the cumulative volumes of *Philosophica Slovaca*, and later in the periodical *Slovenský filozofický časopis* (Journal of Slovak Philosophy). Among his works published as books the following are to be mentioned: „Vedomie a podvedomie“ (Consciousness and Subconsciousness — 1948), „Ján Bayer, slovenský baconista XVII. storočia“ (Ján Bayer, the Slovak follower of Bacon in the 17th century — 1953), „Veda a náboženstvo“ (Science and Religion — 1958), „Filozofia matematiky“ (The Philosophy of Mathematics — 1959).